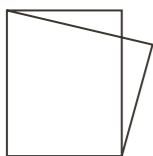

En overset professionsteoretiker: Sigmund Freud

Brian Benjamin Hansen, docent, ph.d., Forskningscenter for uddannelseskvalitet, professionspolicy og praksis, VIA University College

Forestil dig Freud. Prøv at lukke øjnene et øjeblik og se Freud for dig.

Det kan godt lade sig gøre, ikke? Det gråhvide skæg. Panderynken. Den sikre fremtoning. Måske er det Max Halberstadts portræt fra 1921, man ser for sig, hvor Freud kigger på os med et gennem-borende blik, den ene hånd i siden, den anden fat om en cigar.

Min pointe er, at Sigmund Freud (1856-1939), den østrigske nervelæge og opfinder af psykoanalysen, ikke er overset. I første omgang i den helt banale forstand, at vi kan se ham for os. Hvor mange andre professionsteoretikere kan man egentlig se for sig? Vi kan se Freud, vi kan måske endda se hans kontor, hans praksis, i hvert fald omridset af briksen, man ligger på. I anden omgang i den

forstand, at Freud er en af de tænkere fra det 20. århundrede, hvis ideer har opnået allerstørst indflydelse og er kravlet helt ind i vores hverdagsprog og hverdagsteorier. Det at sige noget andet, end man ville, hedder "en freudiansk fortalelse", og vi taler om fortrængning, Ødipuskompleks og overjeg, som om vi aldrig havde gjort andet. Freud er hos os, Freud er med os. Kan man som tænker ønske sig mere end at blive *gesunkendes Kulturgut*? Det kommer an på, hvad man ønsker sig, og hvor svært dét er at finde ud af, vidste Freud.

Hvad ønskede Freud? Jeg tror ikke, Freud ville have opponeret mod at være sunket ind i hverdags sproget og hverdagskulturen. Han var jo selv forfatteren til *Hverdagslivets psykopatologi* (1901), en af de tre store bøger om det ubevidste,

som for alvor satte skub i hans forfatter-skab (de andre værende *Drømmetydning* (1899) og *Vitsen og dens forhold til det ubevidste* (1905)). Her er det netop hverdagen og dens fortælelser og symptomhandlinger, som undersøges, og vi møder i bogen flere gange Freud selv som deltager i denne hverdag. Han leverer selv det berømte første eksempel i bogen, om forglemmelsen af navnet "Signorelli" under en togtur fra Dalmatien til Herzegovina. Freud kobler det intime, hverdagslige og generelle. Drømmene, som vi alle har hver nat, med en kongevej. Alle de forskudte og snublende måder, vi forstår og ikke forstår os selv på, er Freuds arbejdsområde. Og det er en sag for os alle, mente Freud.

Freud har fat i unikke begivenheder og menneskelige skæbner (fx i de berømte sygehistorier om Dora, Lille Hans, Ulvemanden og Rottemanden), men hans undersøgelser handler ikke om et specialområde af det menneskelige. Det, som Freud undersøger, har som nævnt generelle implikationer, som vedrører, hvad det vil sige at være menneske i det hele taget. Det udvikler sig hos Freud til det, han kalder en metapsykologi, med topiske modeller over det psykiske apparat (som fx det velkendte æg i forelæsningsen "Den psykiske personligheds bestanddele" fra 1932) og grundlæggende overvejelser over psykisk energi, altså en driftslære, fx i "Hinsides lystprincippet" fra 1920. Til sidst i Freuds karriere kommer også en række større kulturfilosofiske værker, hvoraf det absolut mest kendte er *Kulturens byrde* fra 1930.

Freudian slippers

Der opstår altid en særlig, måske endda lidt elektrisk energi, når man taler om

Freud. En energi, der minder om vitsens, hvor Freud argumenterede for, at en god vits er i stand til at snyde sproget, så vi kan sige mere, end det er muligt. Denne energi er også til stede i populærkulturen, hvor Freud selv udsættes for "freudianske greb". Der findes utallige bøger, film, tegneserier osv., hvor Freud spiller en rolle, og endog en lang række finurlige produkter. Man kan fx få freudianske slikkepinde, der selvfølgelig refererer til den freudianske oraldrift. Man kan også få *Freudian slippers*, store plyssede hjemmesko med Freud-ansigter, eller *Freudian slips*, som er et sæt med post-its. Det freudianske begreb om fortætning – at et enkelt element kan have flere, sammenfiltrede betydninger – er bygget ind i de måder, vi behandler Freud på. Allerede Salvador Dali tegnede, efter sit korte møde med Freud, en tvetydig tegning af ham, hvor panden er pustet op, så det bringer minder om både et sneglehus og et kranie. Nogle gange er Freud bare Freud, men ofte er der meget andet i spil. Hvad er der på spil?

Freud bliver heftigt afvist, eller han bliver dyrket. Ingen opfatter ham som ligegyldig. Freud er på hold med Nietzsche og Marx. De tre tænkere havde forskellige projekter, og deres ambitioner var meget forskellige, men de udgør alle en fortsat udfordring til konsensus, fordi de har en uvilje mod nemme løsninger. Paul Ricoeur omtalte berømt det, der forener disse tre tænkere, som en "mistankens hermeneutik" (Ricoeur, 1970, s. 356) – for dem må ethvert fænomen pilles fra hinanden, om det er med hammeren, seglet eller på briksen. Ethvert udsagn eller kulturfænomen indeholder en række centrale udeladelser og selvmodsigelser, som er deres egentlige omdrejningspunkt.

For Freud gælder det også selve det menneskelige subjekt, "jeget er ikke herre i eget hus", som han siger det (jf. Freud, 1993, s. 103). Vi er bestemt ved at være i konflikt med os selv, og psykoanalysen er netop den diskurs, der kan rumme dét. Andre diskurser, som fx psykologien, efterstræber en fornuftig forklaring, et logos, og arbejder for, at mennesker kan blive harmoniske og vel-fungerende. Men psykoanalysen er ikke det, ikke et forsøg på at skabe logos, og heller ikke en særlig måde at se verden på, en *Weltanschauung*, det er primært analyse (fra græsk *analysis*, brække op, løsne, frigøre), en skillen tingene ad, en laden konflikterne tale, spille sig ud. Skabe et rum for det, ikke andet. Selvom det rum kan være ubehageligt at være i.

Årsag og virkning

For at præcisere: Freuds ambition var at give en videnskabelig fremstilling af de fænomener, han stødte på i klinikken. Han var ikke irrationalist eller mystiker. Freud mente selv, at det, han fandt ud af, en dag ville kunne bekræftes af naturvidenskaben, fra begyndelsen med *Udkast til en videnskabelig psykologi* (1895) og helt frem til den posthume udgivelse *Psykoanalysen i grundtræk* (1940), hvor han taler om at bestemme love for ubevidste psykiske processer (se Freud, 1993, s. 28). Freud bevægede sig dog konstant i et grænseland, hvor han meget ofte var tiltrukket af anomalier, uregelmæssigheder og sjældent, hvis nogensinde, hævdede sig op til faktisk at fastslå lovmæssigheder. Han arbejdede bedst med altid reviderbare hypoteser og "nye begrebsdannelse" (ibid.), hvis formål var at være analytisk frugtbar. Freud var samtidig ikke blind for, at det er metoden, der gør en tilgang videnskabelig, og at hans metode, netop som

en mistankens hermeneutik, også er en slags etik, en fastholdelse af idealet om at blive ved med at spørge.

Senere fortolkninger af Freud har peget på, at det måske er mere frugtbart at sige, at psykoanalysen er videnskaben om en slags grænse for undersøgelsen og for det, som kan beherskes videnskabeligt. Selvom Freud til det sidste tror på en videnskabelig forklaring, trækker hans eksempler i andre retninger. Det ubevidste er ikke bestemte impulser og tanker, som er fortrængte af bestemte (og dermed bestemmelige) grunde, snarere er det ubevidste noget, der af uvisse grunde sætter psykopatologiske processer og tanker i gang. Som Jacques Lacan, Freuds eksplosive franske arvtager, sagde det, så er ”der kun en årsag i det, der ikke virker” (Lacan, 1998, s. 22). Drømmegådens løsning er fx ikke ”seksuelle instinkter”, snarere er gåden, hvorfor og hvordan seksualitet optræder som noget, der plager os og sætter os i arbejde (og kun kan optræde i forstyrrede og forvrængede former som drømme, symptomer osv.).

Og her nærmer vi os måske grunden til, at det alligevel giver god mening at omtale Freud som en overset (professions)teoretiker. I den brede kultur nyder Freud en vis anerkendelse – han har endda en vis form for tiltrækningskraft, som en slags motor for finurlige ideer og omvendte perspektiver. Er ikke også en stor del af filosofien og kulturanalytikeren Slavoj Žižeks seneste årtiers succes baseret på freudianske omvendinger og skæve læsninger af kultur og samtid? Men Freud passer ganske enkelt ikke ind i samtidens videnskabelige miljøer, fra professionshøjskolerne til universi-

teterne. Man kan ikke sige, at Freud er overset, men han overses i akademiske miljøer. Som om han er for pinlig, for mærkelig. Han er mærkelig, fordi han er en udfordring for stiliserede videnskabelige idealer om årsagsforklaringer, evidensbaseret viden og handlingsanvisende forskningsresultater.

Jævntsvævende opmærksomhed

At Freud holdes ud i strakt arm i de videnskabelige miljøer på professionshøjskolerne, er der måske en særlig grund til. Hele Freuds virke udspillede sig jo netop som et opgør med den profession, han begyndte fra, nemlig lægens. Freud foretager, hvad man kunne kalde en kopernikansk vending i forholdet mellem læge og patient. Traditionelt er det lægen, der har definitionsmagten i forhold til patienten. Lægen observerer, registrerer, stiller en diagnose og udskriver medicin. Lægen har vidensmonopoler. Men Freud vender det på hovedet. Det betyder ikke, at lægen ikke skal vide noget. Freuds ideal var en læge, der havde en omfattende viden om kroppen og dens funktioner, men samtidig også en bred almindelse. Men det betyder, at lægen træder tilbage for at lade patienten tale.

Heri består det helt afgørende ved det, der er blevet kaldt den psykoanalytiske ”talekur”, nemlig afsættelsen af lægen til fordel for ”analytikeren”, der opmærksomt assisterer analysen og lader sig overrumple af det, der bringes til torvs. I ”Råd til lægen ved den psykoanalytiske behandling” fra 1912 anfører Freud, at de tilfælde lykkes bedst, ”i hvilke man går til værks så at sige uden hensigt, lader sig overraske af enhver vending, og som man atter og atter møder åbent og forudsæt-

ningsløst” (Freud, 1992, s. 116). Man må ikke forsøge at gætte en analyses videre forløb, lave statusopgørelse osv., og man må ikke spekulere og gruble, så længe man analyserer. Først efterfølgende kan det arbejde, der er udført i klinikken, underkastes et tænkearbejde.

Hermed er der også tale om en anden form for lytten end den, der praktiseres på baggrund af hermeneutiske eller konstruktivistiske tilgange. Det handler ikke om at forstå, hvad den anden virkelig mener, hverken ved at indskrive patientens udsagn i en større livshistorie eller ved at lytte med alle sanser. Der er heller ikke tale om at konstruere en mening analysanden og analytikeren imellem. Det handler om at lade det ubevidste finde sted, uanset at det ikke kan indlemmes i en helhedslig forståelse eller en samlet fortælling, hvor nuanceret den end er. Analyse er, igen, at skille ad, pille fra hinanden.

Lægen må operere med det, Freud kalder ”jævntsvævende opmærksomhed”. Den jævntsvævende opmærksomheds første princip er, at alt er vigtigt, idet vi ikke på forhånd kan sige, hvor undersøgelsen af et symptom fører os hen. Ved at lytte med jævntsvævende opmærksomhed kan man analysere de steder i talen, hvor noget synes at genere, irritere eller vedrøre analysanden på en substantiel og dog uklar måde. Det kan dreje sig om den mindste detalje, et enkelt lille ord, som analysanden ikke kan få på plads, eller som får vedkommende til at foretage en lang række associationer, eller det kan dreje sig om en hændelse, der har to eller tre eller flere mulige betydninger, som fx en drøm eller en fortællelse, men også umiddelbart uskyldige somatiske fæno-

En overset professionsteoretiker: Klaus Prange

mener som hakken og stammen, hoste, hikke, lammelser osv., osv. Teoretisk set vil der, som især Lacan har fremhævet, være tale om steder, hvor noget glipper: ”Hindring, fejl, splittelse. I en talt eller skrevet sætning er der noget, der snubler. Freud tiltrækkes af disse fænomener, og det er her, han søger det ubevidste” (Lacan, 1998, s. 25).

Imod professionalisering

Psykoanalysen er et bud på en profession, som ikke er en ekspertdiskurs, men som heller ikke er en hjælpediskurs i betydningen at skabe trygge rammer for menneskers harmoniske udvikling. Men hvad er psykoanalysen så? kunne man spørge. Man kunne beskyldte psykoanalysen for at være sit eget mål, i den forstand at den bare handler om at lave flere psykoanalytiske analyser, men her er det vigtigt at pege på, at psykoanalysen også handler om at få noget til at ske, *at udvirke noget for analysanden*. Det er bare det, at den ikke handler om at opnå bestemte mål. Freud udtalte sig om analysens afslutning som det at blive i stand til at ”arbejde og elske”, hvilket forekommer meget bredt. Hvad betyder det? Og hvad betyder det, når det kommer fra Freud?

Filosoffen Aaron Schuster foreslår i sin lille tekst om ”Umulige professioner, og hvordan man forsvare dem” at forstå psykoanalysen som en ”ateleologi”, som ”suspenderer eller sætter parentes om den sædvanlige målorienterede indstilling og dermed åbner et unikt rum, hvor noget andet kan ske (eller det er i det mindste satset)” (Schuster, 2017, s. 99). Ved at suspendere idealer om sundhed, lykke eller social tilpasning, uden at opgive ideen om forandring,

bliver den psykoanalytiske kur til noget, som med Schusters ord er et spørgsmål om improvisation og opfindelse (ibid., s. 91), og som man som analytiker altid må overraskes over.

Freud ville gerne konsolidere psykoanalysen og var igennem hele sit liv optaget af definatoriske og organisatoriske kampe for psykoanalysen. Det er nok i virkeligheden mod Freuds vilje, hvis man forstår psykoanalysen som en slags antiprofession, men det er samtidig det, der gør den fortsat vedkommende. Psykoanalysen er den profession, hvor ”professionalisering” ikke må blive et spørgsmål om at kunne mestre, næsten tværtimod, hvilket på en måde forståeligt nok giver udfordringer i forhold til psykoanalysens samfundsmæssige legitimitet. Det er dens styrke, men også dens svagheit (det er nok i virkeligheden også den impuls, der har medført konstante og meget voldsomme positioneringskampe på kryds og tværs af psykoanalytiske miljøer).

Psykoanalysen komplicerer tingene. Den skiller tingene ad. Den kan beskyldes for at gøre det hele meget værre. Den er ikke en ekspertdiskurs, ikke en hjælpediskurs, ikke en videnskab, men heller ikke det modsatte. Den er heller ikke bare en prakticisme, selvom den i ekstrem grad er en besindelse på det praktiske, kliniske lyttearbejde, for allerede Freud var dybt optaget af teoretiske spørgsmål. I sidste ende har Freuds psykoanalyse, der tog sit udgangspunkt i lægeprofessionen, som nævnt generelle filosofiske implikationer.

Freud er ikke overset. Freuds postkort ligger over det hele og er ikke falmende. Men spørgsmålet er, hvornår vi for alvor begynder at læse det, der står på dem.

REFERENCE

- Freud, S. (1973). Den psykiske personligheds bestanddele. I *Psykoanalyse – samlede forelæsninger*. Gyldendals bogklubber.
- Freud, S. (1980). *Udkast til en videnskabelig psykologi. "Entwurf"*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1983). Hinsides lystprincippet. I *Metapsykologi II*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1983). *Lille Hans. Analyse af en femårig drengs fobi*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1984). *Dora. Brudstykke af en hysteri-analyse*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1984). *Ulvemanden. Af en infantil neuroses historie*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1985). *Drømmetydning*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1991). *Rottemanden. Bemærkninger om et tilfælde af tvangsneurose*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1992). *Afhandling om behandlingsteknik*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1993). *Hverdagslivets psykopatologi*. Hans Reitzel.
- Freud, S. (1993). *Psykoanalysen i grundtræk*. Det Lille Forlag.
- Freud, S. (1994). *Vitsen og dens forhold til det ubevidste*. Norsk oversættelse ved Geir Farner. Det Lille Forlag.
- Freud, S. (1999). *Kulturens byrde*. Hans Reitzel.
- Lacan, J. (1998). *The four fundamental concepts of psychoanalysis: The seminar of Jacques Lacan, Book XI*. Norton.
- Ricoeur, P. (1970). *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*. Yale University Press.
- Schuster, A. (2017). Impossible Professions, and How to Defend Them. I D. Mangano & M. Van Rooy (red.), *Homestead of Dilution*. Onomatopée.